

**«ЛЮДИНА ІСНУЄ ЛИШЕ В РОДІ,
ДЛЯ РОДУ І ЧЕРЕЗ РІД»
(Формування духовно цілісної, національно свідомої
української молоді засобами літератури рідного краю)**

Авторка статті пропонує нові методичні підходи щодо осмислення старшокласниками проблем роду, родовідної пам'яті, родового гріха у процесі ознайомлення із краєцими зразками сучасної літератури Черкаського краю; із допомогою проблемних запитань, зразків аналізу та інтерпретації художніх текстів демонструє шляхи активізації мисленнєвої діяльності старшокласників розв'язання поставлених завдань та декодування нових смислів.

Ключові слова: література рідного краю, проблема роду в літературі, формування духовно цілісної, національно свідомої особистості, принципи проблемності і діалогізму навчання, інтерпретація художнього тексту.

Постановка проблеми. Цілком зрозуміло, що виховання підростаючого покоління на культурно-історичних цінностях свого народу завжди було і є гарантією вічності життя нації. Тож природньо, що виховання кожної дитини має ґрунтуватися насамперед на традиціях батьків, дідів і прадідів, а вже пізніше має відбуватися знайомство із традиціями інших народів. Тобто, процес пізнання свого, рідного, національного повинен розширюватися пізнанням чужого, багатонаціонального, світового.

Однак, у сучасному українському світі, який споконвіків був глибоко заживлений корінням у родинну основу, боляче спостерігаємо негативну тенденцію – втрату тих сімейних цінностей, звичаїв і традицій, порушення тих моральних родових законів, що неминуче веде нашу націю до втрати своєї самобутності, до самознищення. Тому саме на матеріалі літератури рідного краю як вагомому духовно-го спадку українського народу учитель-словесник покликаний допо-

могти учням не тільки поглибити знання про творчість письменників своєї крайнини (у цій статті йтиметься про літературу Черкащини), а й, безумовно, поглибити їхнє розуміння таких понять, як «рід», «родина», «рідня»; допомогти осмислити роль в сучасному світі моральних цінностей, родинних звичаїв і традицій та їхню роль у формуванні духовно сильної особистості; поміркувати над вічними поняттями добра і зла, патріотизму, вірності, почуття обов'язку; активізувати їхню творчу ініціативу – дослідити дерево свого роду.

Мета статті – продемонструвати нові методичні підходи щодо осмислення старшокласниками проблем роду, родовідної пам'яті, родового гріха у процесі ознайомлення із кращими зразками сучасної літератури Черкаського краю.

Виклад основного матеріалу. Безсумнівно, обрані учителем для такої важливої, серйозної розмови зі старшокласниками твори мають бути художньо вартісними, нести великий пізнавально-виховний потенціал.

Автор статті цілком суголосна із відомим методистом Г. Токмань щодо необхідності застосування під час навчання української літератури інноваційних принципів, педагогічних технологій, методів і прийомів, які би сприяли поліпшенню літературної компетентності школярів, стимулювали їх до самотворення — формування розуму, творчих здібностей, емоційної сфери, етичних переконань, духовних цінностей.

Учена пропонує під час викладання мистецтва слова реалізувати принципи діалогізму та проблемності. Справді, саме у відпочатково закладеній природі діалогічності самого художнього тексту, спілкуванні читача із твором, бесіді учителя й учнів у процесі його осмислення народжуються нові смислові відтінки. Правда і те, що ефективність такого спілкування залежить від того, наскільки учитель-словесник здатен створити таку атмосферу пошуку тих смислів, яка би передбачала постановку чітко сформульованого, але непростого для відповіді проблемного запитання чи створення проблемної ситуації. У контексті заявленої проблеми роду, родовідної пам'яті у літературі та виховання на основах української родинності сучасної молоді, нагадаємо, що справжнє читання (за німецьким філософом К. Ясперсом (1883—1969) полягає в духовному єднанні зі змістом. Саме вдумливе читання літератури допомагає читачеві змисленно

самопізнаватися через героїв тексту, «приміряти» їхні вчинки до себе, а, відтак, самоформуватися шляхом духовного визрівання.

Цікавий помічний матеріал у процесі поглиблення знань про проблеми роду, родини можна запропонувати учням через застосування прийомів типу: «Побесідуймо», «Міркуймо», «Скарбничка», «Дізнайтеся більше», «Тримайте в пам'ятку», «Вчимося інтерпретації» тощо. Бажання розв'язання проблемного завдання не тільки активізує мисленеву діяльність учнів, але стимулює і самого вчителя продемонструвати власні шляхи розуміння чи пошуку нової художньої інформації.

Наводимо приклади, що демонструють інноваційні принципи діалогізму і проблемності (за Г.Токмань) в осмисленні заявленої проблеми в літературі черкаських письменників Л.Тараненко, В.Захарченка, К.Мотрич.

Вступну бесіду зі старшокласниками про звичаєві українські родинні основи можна почати так:

Побесідуймо

1. Прочитайте уривок із книги Е. Добжанського «Місце Звичаю в житті народу»:

«...Майже всі наші біди, якщо взагалі не всі, походять від того, що ми просто не виконуємо свій обов'язок перед своєю Землею, перед своїм РОДОМ, врешті-решт, один перед одним. Не виконуємо з різних причин – найчастіше ж спрацьовує принцип – моя хата скраю... Чи не дорога це плата за ті негаразди, що впали на нашу Землю? Можна звинувачувати в усьому зовнішніх і внутрішніх ворогів (і для цього є певні підстави), але головна причина – в нас! Саме ми з вами дозволили ворогу панувати, саме ми дозволяємо руйнувати наш одвічний світогляд та знущатися над нашими святинями – ми НЕ ВИКОНАЛИ СВІЙ СВЯЩЕННИЙ ОBOB'ЯЗОК ПЕРЕД СВОЄЮ ЗЕМЛЕЮ – ЗРАДИЛИ РІДНИЙ ЗВИЧАЙ, ВІДДАЛИ НА ПОТАЛУ РІДНУ ВІРУ, ЗАМІНИВИШИ ЇЇ ЧУЖИНСЬКОЮ. Скажете – не ми це зробили. Ніби й так, але ж ми з вами добре знаємо ціну тої помилки. І знаємо як її виправляти. І поки ми це не змінимо – відповідальність лежить на нас з вами – нині живущих. Годі сповідувати пристосування до чужої сили. Може саме тому не поважає син батька, а онук діда, що бачать в них просто пристосуванців. А таких людей ніде, ніхто і ніколи не поважав. Отож не гаймо часу! Повертаймо ЗВИЧАЙ прабатьків через себе, для себе,

для свого Роду, для тих, хто ще не розуміє, що він втратив і втрачає! І це є наш головний обов'язок – повернення одвічних СВЯТИНЬ!»

2. Що для вас означають поняття «рідний звичай», «рідна віра»? Про яку саме зраду веде мову автор наведеного вище уривка? Що означають його слова: «Годі сповідувати пристосування до чужої сили»?

3. Чи з усіма думками Е. Добжанського погоджуєтеся? Аргументуйте свою відповідь.

4. Відомо, що основою української родини є злагодженість, єднання, шанування роду та родинних цінностей. Якщо ці основи буде порушено, то на родину чекає неминуча трагедія. Чи переживав(ає) ваш рід або роди ваших знайомих нещастя через порушені старшим (чи молодшим) поколінням родинні традиції, Божі заповіді? Які сімейні заповіді існують у ваших родинах?

5. У творах яких письменників (як українських, так і зарубіжних) ви зустрічалися з проблемою винищення роду, його прокляття? Назвіть причини родинних трагедій. Чи дають автори творів рецепти порятунку того, як їх зупинити?

6. Згадаймо моральну настанову роду Половців з новели Ю. Яновського «Подвійне коло»: «Тому роду нема переводу, в котрому браття милують згоду». Чим повернулося для Половців недотримання з боку братів цього морального закону? Подумайте над тим, наскільки благополучні стосунки у вашій сім'ї.

7. Чи має ваша родина обов'язки перед дідами-прадідами? Якщо так, то які саме?

8. «Людина існує лише в роді, для роду і через рід». Який філософський зміст закладений у цій думці?

9. Повернення одвічних святинь – це повернення... Продовжіть розпочате речення власним висловлюванням.

10. Уважно прочитайте поезії Людмили Тараненко. Вони для нас є своєрідним нагадуванням, попередженням.

Людмила Тараненко
«Холодний Яр», «Ми ж бо уже попереджені»

Коротко про письменницю. Народилася Людмила Василівна 11 жовтня 1948 року в славному історією місті Сміла Черкаської області.

Закінчила Смілянський технікум харчової промисловості та Черкаський державний педагогічний інститут. Працювала інженером, кореспондентом-організатором Бюро пропаганди художньої літератури по Черкаській області, а з 1992 по 1999 очолювала Черкаську організацію НСПУ та була секретарем Національної спілки письменників України. Під її керівництвом був заснований відомий нині в Україні журнал Черкаської письменницької організації «Холодний Яр».

Людмила Василівна – заслужений працівник культури України.

Друкувалася в періодичних виданнях України, Білорусії, Польщі, Канади, Австралії.

Автор книжок «Материнка» (1979), «Квиток до Калинівки» (1987), «Мій світлий день» (1985), «Подароване літо» (Австралія, Аделаїда, «Австраліана», 1991), «Терези» (1994), «Ненамолений храм» (1997»), «Калиновий знак» (2004). Є в її доробку і вірші для дітей.

Оцінюючи творчість письменниці, професор В.Поліщук зазначає, що «...у поезії Людмили Тараненко багато болю і гніву, багато пристрастей, кладених на терези часу, аби відстояти гідне життя нашого народу й кожної людини». Справді, її поезія звучить мужньо, заклично, будить нашу свідомість, примушуючи глибше добачати в собі себе.

Холодний Яр

На цій межі одвічно все товклось
Ось тут наш ліс, а далі – Поле Дике.
Вночі й понині піднімає криком
Оте незнане, те містичне щось
Що проросло з гарячої крові,
З останніх зойків, розпачу й молитви,
Бува, гуде відлунням брязкіт битви
І замовкають в лісі солов'ї.
І рвучко вітер шарпоне з дібров!
Заготить у темряві повітря...
Живе і досі між дідів повір'я,
Що землю цю ніхто ще не зборов.
Коли незламні йдуть під ці дуби,
Коли їх спис настигне ачи куля
То їх літа синам додасть зозуля,
Щоб піднялись і вирости. Аби

Одвічний склик тримав і їх в житті,
Не гас ніколи оберегом волі.
Яка б орда не йшла у дикім полі,
Холодний Яр зустріне на путі!

Запитання і завдання

1. Що вам відомо про Холодний Яр? Чи доводилося там бути? Чому до цієї теми, особливо останнім часом, нерідко звертаються митці?

2. Холодний яр – це... Продовжіть цю думку, виписуючи з тексту відповідні образні пояснення. Якими саме художніми засобами авторка змальовує цю величну і водночас трагічну історію України?

3. Уважно перечитайте перші два рядки. Про яку межу мовить поетеса? Зверніть увагу: ліс вона називає «наш». А «дике поле»? Що ви про нього знаєте? Прочитайте рубрику «**Дізнавайтеся більше**».

4. Ще раз перечитайте рядки від слів «Вночі й понині...» до слів «Загоготить у темряві повітря...». Що означають вказівні займенники *оте, те* та неозначено-особовий *щось*, адже саме вони викликають у поетеси незнані містичні відлуння, пов'язані з битвою? Вони про щось нагадують чи попереджують?

5. Користуючись текстом вірша, знайдіть слова, які би могли бути варіантами щодо його нової назви.

6. Про яке дідівське повір'я нагадує нам Л. Тараненко? Зачитайте відповідне місце. Про що повинні пам'ятати прийдешні покоління синів? Як ви розумієте метафору «Аби одвічний склик тримав і їх в житті, Не гас ніколи оберегом волі»?

Ми ж бо уже попереджені,
Сказати б хотілося – навчені.
Отже, минулим обмежені,
Отже, майбутнім завбачені.

Ми ж бо уже, здавалося б,
З твані на сушу виходимо.
Тільки ума не набралися,
Кожному зайді годимо.

Тільки усе озираємось,
Поміж димами чорними
Знову з багаттями граємось,
Що догора під кордонами.

Якої іще погібелі,
Якого іще ординства,
Щоб не зрікались імені
І мови свого дитинства?

Щоб осягнули, зрештою,
Що кров'ю за волю плачено,
Що ми тут не просто мешкаєм,
А в генах несем козаччину.

Не зайдами чужорідними,
Родились ми тут – це історія,
І мусимо бути гідними
Роду свого і кореня.

Запитання і завдання

1. Яким настроєм пройнята поезія і чому?
2. Знайдіть і зачитайте рядки, де озвучено головну проблему, яка й спонукала авторку до вибору докірливого тону.
3. Що саме в поведінці земляків для поетеси є незрозумілим, не гідним «роду свого і кореня»? Які почуття вкладені в четверту строфу-риторичне запитання?
4. Пригадайте історичні події, що були пов'язані із боротьбою українського народу за свою волю. Якою ціною вона давалася і чи мають право нащадки нехтувати здобутками своїх предків?
5. У першому рядку поетеса говорить про те, що «ми ж бо уже попереджені...». Про що?
6. Висловіть своє розуміння слів «минулим обмежені», «майбутнім завбачені». Які ж почуття заволоділи українцями, котрі більше оглядаються в минуле, аніж дивляться вперед, у майбутнє? Як ви гадаєте, що потрібно для того, щоб тих почуттів позбутися?

7. Зачитайте рядки, які б ви для себе обрали як моральну настанову. Поясніть свій вибір.

Підсумовуючи бесіду за творами письменниці зі Сміли Людмили Тараненко, учителю необхідно наголосити на тому, що її поезія звучить мужньо, заклично, будить нашу свідомість, примушуючи глибше добачати в собі себе. Оцінюючи творчість письменниці, професор В.Поліщук зазначив: «...у поезії Людмили Тараненко багато болю і гніву, багато пристрастей, кладених на терези часу, аби відстояти гідне життя нашого народу й кожної людини».

Василь Захарченко
Новели «Золотий туман», «Лад»

Коротко про письменника. Василь Захарченко – «дуже український письменник», він «націлений думкою в сьогоднішній день, замислюється над українською ментальністю і життєвою поведінкою людності нашої землі», – так про нього озвався Михайло Слабошпицький, стверджуючи: він «справді відчувається в обов'язку літописця свого народу...». Отож, відомий талановитий письменник-«літописець», публіцист народився 13 січня 1936 року в с. Гутирівка Полтавського району Полтавської області в сім'ї колгоспників, тяжка дармова праця яких все життя неперобутньо озиватиметься відголосками болю в душі вразливого до несправедливості митця. У 1969 році письменник переїхав на помешкання в Черкаси, працював у газеті «Молодь Черкащини», звідки був брутально вигнаний КГБ «за антирадянські, національні погляди» й тут же запроторений на 5 років у концтабір суворого режиму в Пермську область.

Після відбуття покарання у 1976 році повернувся в Черкаси під пильний нагляд КГБ і вільно зітхнув тільки в 1989 – після I з'їзду Народного Руху, де зустрів багато національно свідомої української молоді.

Більшість творів Василя Івановича високо пошановані: роман «Клекіт старого лелеки» відзначений як кращий роман року літературною премією ім. А. Головка; оповідання «Шістнадцять георгіївських кавалерів» – літературною премією ім. Ю. Яновського; роман «Прибутні люди» – Національною премією України ім. Т. Шевченка.

За талановиті твори й патріотичну гуманістичну позицію 2006 року його нагороджено премією імені полум'яного патріота України Олекси Гірника.

Запитання і завдання

Нагадуємо: новела – епічний жанр; невеликий за обсягом прозовий твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом, напруженою та яскраво вималюваною дією.

1. «Золотий туман» – життєва історія, охудожнена письменником В. Захарченком. Якщо вона вас вразила, то чим саме?

2. Чи логічний, на вашу думку, фінал цієї історії? Змодельуйте свої варіанти бачення стосунків між закоханими дорослими людьми.

3. Чому спроба Андрія із Катею «зліпити» сім'ю виявилась невдалою?

4. «...він щось таке постеріг у її очах...» Що ж саме стривожило Андрія в коханій жінці?

5. Які саме почуття переживає Захарченковий герой у прочитаній новелі? А жінка? Знайдіть відповідні місця у тексті і зачитайте. Як ви оцінюєте їхні вчинки? А на чьому боці автор?

6. Втеча Андрія – це прояв слабкості чи мужності? Обґрунтуйте свою думку.

7. У кому (чи в чому) ви бачите причину руйнування (або можливого руйнування) сім'ї?

8. Чи відомо вам, що таке «маргінальний* образ»? Прочитайте значення цього слова за словником іншомовних слів і дайте відповідь на запитання: «Хто ж саме в новелах є маргінальними образами?» (**маргінальний* – (від лат. – *край, межа*) той, що перебуває поза центром, на краю, на межі; той, що розвивається поза домінуючим культурним каноном (традицією)).

9. Які ж саме українські родинні традиції, моральні родові закони і ким із Захарченкових героїв порушуються?

Вчимося аналізувати. Морально-етична установка Захарченкових чоловіків із новел не допускає «конфліктів» зі своєю совістю, зрештою «конфліктів» із тою народною моральною традицією, в якій споконвічно закладений людський осуд «мачухівського» ставлення до сироти, до подружньої зради, перелюбу. Письменник «випробовує» своїх героїв спокуюся перед гріхом, проживає разом із

ними почуття тривожності, страху, сорому, провини, совісності; дає їм сили й мужності встояти перед інстинктивним, несвідомим, підсилюючи таким чином духовну мужність.

10. Прослідкуйте, які кольори в новелі найчастіше уживані письменником? З'ясуйте їх значення за словником символів. Спробуйте самостійно здійснити інтерпретацію поведінки та вчинків героїв Захарченкової новели через кольористичну палітру.

11. Поясніть назву новели «Золотий туман». Що, на вашу думку, символізує *нісок* у цій новелі?

Вчимося психоаналітичній інтерпретації. Якраз маргінальними* образами в новелі, які «працюють» на «звоювання» чоловічого свідомого, як бачимо, виступають жінки: *мачуха, коханка, мати-одиначка*. Всі вони своєю поведінкою та вчинками змушують письменника (часто на підсвідомому рівні) творити відповідний символічний ряд, який, супроводжуючись кольористичною палітрою, на диво, органічно увиразнює почуттєву палітру новели, її ідейно-тематичну насиченість. Так, у творі переважає *білий* та *жовтий* із відтінками кольори, іноді – *синій, чорний* та *червоний*. За словниками символів, *білий* колір вважається символом світу і дня, чистоти і цнотливості, божественності, але ж він одночасно означає сумні почуття: порожнечі і холодності. *Жовтий* колір також має суперечливе значення: з одного боку – це символ величності, щастя, світла і тепла, з іншого – бездуховність (духовна нечистота), зрада; у християнстві *блідо-жовтий* колір пов'язують із перелюбством, а *охристо-жовтий* – зі страхом. *Голубий* асоціюється здебільшого із мрією, духовністю, спокоєм. *Жовтий* та *білий* кольори означають у новелах символи, пов'язані з несвідомими, гріховними пориваннями, як-от у «Золотому тумані»: саме жовтий та білий *нісок* (сипуче, нетривке – з нього не зліпшиш міцної сім'ї); золотий *туман* (намарене, невиразне, блискуче і вразливе для зору, але всередині – нерозглежене), *спека*, біле *полум'я* волосся (стихія гарячих почуттів) змагають, захоплюють головного героя в полон пристрасті. Але ненадовго: до тих пір, коли *інстинктивне* маліє і практично зникає перед *усвідомленням* можливої причетності до злочину – зради дитячих почуттів і сподівань. Всі бажання героїв Захарченкової новели залишаються в ніжному ореолі блакитних мрій, а *зеленого* кольору – кольору гармонії зі світом, втілення

м'якості, природженості, умиротворення, ладу (власне захарченківська асоціація зеленого кольору – з «оселею») – годі й шукати в текстах, бо й поладунку в художньо змодельованій можливій «сім'ї» автор, як уже мовилося, не допускає через неприродність існування як такої. Таким чином, «утікаючи» свого чоловіка-героя, письменник і сам стає втікачем – від золотих туманів. Стає рятівником, охоронцем української родинної моралі, що є духовним засновком цілісності і самості України.

1. Будучи у якості адвоката, кого би з героїв ви взяли би захищати і чому?

2. Що означає для вас поняття «щаслива сім'я», «сімейний лад»?

3. Як ви гадаєте, які найчастіше причини негараздів спостерігаються у сучасних сім'ях, родинах?

4. Прочитайте новелу В. Захарченка «Лад» та оцініть бачення письменником щасливої сім'ї. Який смисл закладено автором у заголовок новели?

Дізнайтеся більше. Слово «лад» має спільний корінь за походження зі словом «Лада». Коли в XII ст. до н.е. дорійці завоювали Грецію, то принесли культ Лади, ім'я якої їхньою мовою означає господиня. Лада у словянській міфології вважалась жіночою іпостассю Рода – прабатька і зачинателя. Вона є богинею любові та краси. Іменем Лада називали не тільки богиню, але і весь порядок життя – лад, де все повинно бути ладно, тобто злагоджено. Дружина називала чоловіка ладо, а він її – ладункою. Саме тому значення імені Лада полягає і порядку і гармонії (злагоди душі та тіла). Отже, в українському світогляді Лада – праматір Всесвіту, берегиня роду, тому від неї залежить лад у сім'ї. Коли жінка не є берегинею, тоді немає ладу.

Світову і душевну гармонію творить любов. Із втратою любові відбувається руйнація цілісності душевної організації людини, а відтак і світу.

1. Що саме змусило Сергія Петровича поринути у спогади? Якими почуттями вони пройняті?

2. Внутрішній стан героя-оповідача письменник підкреслює образами-символами. Якими саме? (Зима за вікном, літо на картині тощо).

3. Знайдіть у тексті опис картини, подарованої Величаям художником Дивоньком. Як реагує Сергій Петрович на цей етюд? Про що свідчать його слова: «Мені тіні дуже милі»?

Дізнайтеся більше. Зимовій порі року надворі, що особливо підкреслено в кінці твору, протиставлено «шматочок літа», зображений на етюді, що його художник подарував господарям квартири: «Билась у шиби зима замерзлим дощем. Сявав із шафи подарований етюд. Там було таке літо...». Співвідношення «літо – зима» цілком відповідає душевно станові головного героя. Його сімейне життя, позбавлене любові, асоціюється з холодом, безнадійністю, самотністю і цілком відповідне зимовій стихії. Картина ж зображенням передобідньої літньої днини, коли сонце досягає піку, стала символічним відживленням вражень Сергія Петровича, коли його душа була сповнена любові, тепла, гармонії, ладу.

Символічним на картині є зображення тіні, яка падала «від якогось стрункого дерева». Тінь за словником символів є втіленням душі. Ще для первісних народів характерне уявлення, що тінь є життєво-важливою частиною людини, її другим «Я», або і душею. Сергій Петрович зазначає: «Мені тіні дуже милі... Особливо оця, від дерева. Що воно, ялина?» Самої ялини не видно, але по тіні від неї вгадується її характер, так би мовити.

Для головного героя важливою і цінною є передусім душа людини, що і зближує його з Павлом Величаєм: «Наші смаки з вами збігаються, Сергію Петровичу».

1. Зверніть увагу на кольорову символіку в новелі. Який колір переважає і яка його роль у вираженні письменником ідеї твору?

Міркуймо. За народним розумінням, **в кольорі** віддзеркалюється настрій, душевна вдача, ідея, окремий кут світосприйняття і світовідчуття людини — її ментальність.

Важливою у ланцюжку подій є кольорова символіка. У новелі превалює синій колір (очі Сергія, тіні на етюді, літнє небо, волошки, сльоза), що символізує вірність, відданість, мудрість, чистоту душі, а передусім – мрію. Недосяжною мрією залишилося для головного героя щасливе подружнє життя. Сповідь душі головного героя несе світло, і сльоза, яка стояла в його очах після спогадів, наділена здатністю очищення душі і духовного відродження, оскільки додає життєвої сили.

1. Сімейне життя позбавлене любові. Із чим воно у вас асоціюється? (можете скористатися і відповідними образами з новели).

2. Напишіть твір-роздум, ідучи за однією із думок Сергія Петровича: «Коли в домі, в сім'ї живуть душа в душу, тоді й лад у всьому», «А в душі моїй уже ладу немає...» тощо.

3. Зверніть увагу на прізвище сім'ї «Величаї». Воно – не випадково знайдене автором для підсилення ідеї, закладеної в творі. Якої саме ідеї?

4. Помислімо разом. У всіх трьох новелах В. Захарченка головні герої чоловіки (чоловік символізує свідоме, духовне, мужнє начало; жінка – підсвідоме, інстинктивне, емоційне начало) стають своєрідними охоронцями морального закону. Якого саме?

Катерина Мотрич

Притча «Був собі журавель та журавочка»

Коротко про письменницю. Хто не переймався хвилюванням, читаючи молитви Катерини Мотрич: «Молитва до України», «Молитва до убієнних голодом», «Молитва до мови»? Хто не захоплювався смаком вишуканої мови її новел та оповідань із потужним морально-етичним стрижнем? Ви немало втратили, бо її твори вчать любові і добра, мають справді очищальну енергетику.

Рідний край Катерини Мотрич — село Васильків на Шполянщині, де майбутня письменниця народилася 30 листопада 1947 року, де закінчила й школу. Згодом був Київський університет. Працювала Катерина Вакулівна в пресі, нині – на творчій роботі: письменниця активно виступає за утвердження Української держави. Її перебутнім болем залишається людина й Україна.

Перша збірка новел «Соняхи» побачила світ у 1978 році й одразу привернула до себе увагу читачів щирим і талановитим словом. Далі були збірки оповідань і повістей «Час найкоротшої тіні», «Перед храмом любові і болю», роман «Досвіток».

Катерина Мотрич не зраджує і донині темі села, сільських людей і природи рідного краю. Прозаїк Микола Олійник ще в передмові до її першої книжчини відзначав, що «...творчу уяву авторки ваблять ніби й достатньо вже оспівані в нашій поезії та прозі розливи пшениць на ланах, соняшники, верби й тополі, навіть старезні, як світ, вітряки... Однак за всіма цими, здавалося б, зовнішніми декоративними ознаками стоїть Людина. Людина в звичайному, буденному середовищі, у природній своїй колісці, без якої вона неможлива, неповноцінна, духовно бідна.» Прочитайте оповідання талановитої письменниці – і ви в цьому обов'язково переконаєтесь.

Запитання і завдання:

1. Згадаймо, що таке притча (*притча* – повчальна алегорична оповідь, в якій фабула підпорядкована моралізаційній частині твору).

2. Які притчі ви читали і що саме з них запам'яталося найбільше? (жанр притчі в серії Шевченкових малюнків; притчі Соломона; повість про Варлаама і Йоасафа).

3. У чому полягає притчевість твору К. Мотрич «Був собі журавель та журавочка»? Якими морально-філософськими роздумами письменниця опонує у своїй притчі до сучасних загальноприйнятих уявлень суспільства про життя?

4. Розкажіть, посилаючись на текст, про стосунки між Марком і Мартою. На основі чого вони «збудували свій храм любові»? Чи часто можемо спостерігати таке «райське» подружнє життя у сучасному світі? Яка причина сімейних негараздів, масових розривів шлюбів?

5. Про що свідчить увага письменниці до розлогого живописання природи хутірця? Що вам нагадує та буйна краса і тиша, серед якої жило подружжя?

6. Знайдіть і зачитайте рядки, у яких авторка притчі відтворює вплив, пейзажу на формування характерів хуторян.

7. Що для жителів хутора вважалося оскверненням власної душі і духів предків?

8. Який підтекст закладено письменницею в абзаци, що починаються словами «Отож плив собі хутірець...» та «Були вони...»

Міркуймо: «Засмиканий, роздратований, знервований світ» – епітети-синоніми, що характеризують насамперед роздратований та знервований людський світ. Ці риси є очевидно проявом втрати людьми духовного стрижня, втрати традиції дідів-прадідів, втрати зв'язку з ними, охоронцями домашнього вогнища. Цей розрив на підсвідомому рівні тамує страх втрати-зруйнування себе. Саме місто у символічному сенсі, на відміну від села, означає несвідоме руйнування патріархальних, духовних традицій.

9. Хто ж у притчі символізує охоронця родинного духу? Знайдіть у тексті місце, де згадується домовичок. На кого, як і чому він реагує невдоволено?

10. Прослідкуйте, як місто вплинуло на Мартиноного брата Михайла. Що, на вашу думку, означає «перемога» Федором Федоровичем старезних дубів, верб і кущів калини?

11. Як ви гадаєте, чому з народженням довгожданної дитини світ хутора втрачає спокій? Чи не пов'язано це з її місцем народин?

12. Уважно перечитайте уривки тексту з описами Оксани. Складіть асоціативний ряд, пов'язаний із образом цієї дитини, наприклад:

Оксана – зла сила – дика енергія – вітер-руйнач – чужа і т. д.

13. Чому, на вашу думку, любов батьків, їхнє виховання в душі морально-етичних традицій роду не вплинуло на Оксану, навпаки, їм довелося терпіти розчарування дочкою і сором перед людьми за її поведінку.

14. Розтлумачте часто вживану помежи старшого покоління наших дідів і бабів фразу «заговорили гени». Чи доводилося вам чути такі слова на свою адресу? Прочитайте звернення баби Мокрини до свого сина Марка. Звідки у старої жінки це відчуття чужої крові?

15. Після розкриття таємниці Оксана з грубістю і ненавистю дорікає батьків за їхню «мораль». Чи можна пояснити таку її поведінку? Як ви ставитеся до того, що Марко вигнав її з дому?

Пригадайте Шевченкову поему «Катерина», в якій теж батьки виганяють із дому дочку-покритку. А з розповіді діда Кирила дізнаємося, що мати Марія біла свою дочку Настю, доки та не **стекла кров'ю** та не народила мертвої дитини. **Міркуймо**: збутися дитини означає відмежуватися, відгородитися від чужої крові без батька; означає не порушити морального заповіту предків, інакше це гріх. Гріховний зв'язок Маркового діда Трохима, що став причиною згуби молоді Насті, прокляття Настині матері («щоб тобі і в десятому коліні не було радості, щоб по тобі і слідочка не зосталося») відгукнулося, як бачимо, аж у родині його внука: проклятий Трохим – проклятий чоловічий рід по його лінії (всі п'ять хлопчиків, ледь народившись, померли).

Як бачимо, Марко пам'ятав і терпів гріх свого діда. Він розумів, що «...заподіяне зло і гріх людський... далекого нащадка». А тому головний герой своїм, гідним наслідуванню, прикладом життя намагався нібито спокутувати гріх предків – не грішити – аби не спричинити зла і горя нащадкам. Це і є притчова духовна настанова всім нам від Катерини Мотрич.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава, 1994.
2. Зборовська Н.В. Код української літератури: Проект психоісторії нової української літератури. Монографія / Н. Зборовська. – К.: Академвидав, 2006.
3. Концепція української національної школи-родини. (П. Кононенко. Т. Усатенко). Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. – К., 1997.
4. Лозко Г. С. Українське народознавство / Г. С. Лозко. – К.: Зодіак-ЕКО, 1995. – С. 115 – 116.
5. Наукові основи методики літератури : навч.-метод. посіб. / [за ред. Н. Волошиної]. — К.: Ленвіт, 2002. — 344 с.
6. Основи національного виховання. – К., 1993.
7. Поліщук В. Т., Поліщук М. П. Література рідного краю / В. Т. Поліщук, М. П. Поліщук. – Черкаси, 2012.
8. Родинно-сімейна енциклопедія. – К., 1996.
9. Токмань Г. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція : монографія / Г. Токмань. — К.: Міленіум, 2002. — 320 с.
10. Ткач М. Дерево роду / М. Ткач. – К.: МПП «Анфас», 1995. – 112 с.
11. Традиції української етнопедагогіки і їх використання в навчально-виховній роботі в школі. – К., 1993.
12. Щербань П. Національне виховання в сім'ї / П. Щербань. – К., 2000.

Одержано редакцією 15.01.2014 р.

Прийнято до публікації 27.01.2014 р.

Аннотация. Коваленко В. «Человек существует только в роде, для рода и через род» (формирование духовно целостной, национально сознательной украинской молодежи средствами литературы родного края) Автор статьи предлагает новые методические подходы к осмыслению старшеклассниками проблем рода, родовой памяти, родового греха в процессе ознакомления с лучшими образцами современной литературы Черкасского края; с помощью проблемных вопросов, примеров анализа и интерпретации художественных текстов демонстрирует пути активизации мыслительной деятельности старшеклассников разрешение поставленных задач и декодирование новых смыслов.

Ключевые слова: *литература родного края, проблема рода в литературе, формирование духовно целостной, национально сознательной личности, принципы проблемности и диалогизма обучения, интерпретация художественного текста.*